

92. Erken Cumhuriyet Dönemi Kültür Repertuarı'na özne odaklı bir bakış: Yaşar Nabi Nayır'ın çeviri biyografisi

Ceyda ELGÜL¹

APA: Elgül, C. (2023). Erken Cumhuriyet Dönemi Kültür Repertuarı'na özne odaklı bir bakış: Yaşar Nabi Nayır'ın çeviri biyografisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 1505-15017. DOI: 10.29000/rumelide.1342154.

Öz

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi Türk aydını Yaşar Nabi Nayır'ın, hem Tercüme Bürosu ve Türk Dil Kurumu gibi devlet destekli dil projelerinde yer almış olması, hem de Erken Cumhuriyet Dönemi özel yayın sektörünün ilk girişimcilerinden olması göz önünde bulundurulmakta ve kendisinin bir bürokratik entelektüel ve kültür girişimcisi olarak çeviri odaklı biyografisi sunulmaktadır. Çeviribilimde yaygınlaşan sosyolojik bakış açısı kültür öznelerinin çevirmen kimliğini popüler bir çalışma alanı haline getirmiş; gerek çeviri repertuarları, gerek ise çeviri stratejileri, kültürel dönemeç öncesinde görünmez kılınan çevirmen kimliğinin artık görünür bir araştırma konusu olarak çalışılmasında veri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde hem dijital hem basılı formatta çeviri öznelerinin arşivleri hazırlanıp sunulmakta, bu arşivler irdelenmekte, çevirmen biyografileri yazılmakta, çevirmenin kültür repertuarlarının oluşumu ve yeniden düzenlenmesindeki rolü vurgulanmaktadır. Makale, bu araştırma çerçevesi dahilinde Yaşar Nabi Nayır'ın çeviri faaliyetlerine odaklanan bir biyografisini sunarak bu özne merkezli paradigmaya katkı sağlamayı amaçlar. Makalede Yaşar Nabi Nayır'ın, içinde çeviriyi de barındıran edebiyat faaliyetlerinin hizmet ettiği kültür repertuarı araştırılmakta, bu kültür repertuarının hedefleri açıklanmakta ve çevirinin bu repertuarın oluşumunda oynadığı şekillendirici rol sorgulanmaktadır. Asal olarak yazarın 1937 yılında yayınladığı edebiyat güncesi kaynak alınmakta, yazarın bu eserde Türk okuruyla paylaştığı edebiyat ve çeviri üzerine düşünceleri dönemin çeviri söylemi bağlamında irdelenmektedir. Ayrıca, Nayır'ın 1933 yılında kurduğu *Varlık Dergisi* ile 1946 yılında kurduğu Varlık Yayınları'na değinilmektedir.

Anahtar kelimeler: Yaşar Nabi Nayır, çevirmen arşivi, özne odaklı çeviri tarihi, çeviribilim, biyografi

An agency oriented approach to the Early Republian Period Culture Repertoire: A translation biography of Yaşar Nabi Nayır

Abstract

This study presents a translation-oriented biography of Yaşar Nabi Nayır as a bureaucratic intellectual and culture entrepreneur, taking into account his involvement in state-sponsored language projects such as the Translation Bureau and the Turkish Language Association, as well as being one of the first entrepreneurs of the private publishing sector in the early Republican period. The sociological perspective that has widely been employed in translation studies has made the cultural agents' translator identity a popular research topic. Both translation repertoires and translation strategies have started to be used as data in the study of the translator's identity, which

¹ Dr. Öğr. Gör., Boğaziçi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çeviribilimi Bölümü (İstanbul, Türkiye), ceyda.elgul@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6269-1738 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 12.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1342154]

was rendered invisible before the cultural turn, as a visible research subject. Today, archives of translation agents are prepared and presented in both digital and printed formats, these archives are analyzed, translator biographies are written, and the role of the translator in the formation and reorganization of culture repertoires is emphasized. This article aims to contribute to this agency-oriented paradigm by presenting a biography of Yaşar Nabi Nayır with a particular focus on his translation activities. The article explores the culture repertoire that Nayır's translation and other literary activities served, it explains the goals of this repertoire and questions the shaping role of translation in the formation of this repertoire. The author's literary memoir published in 1937 is used as a primary source, and his thoughts on literature and translation that he shares with Turkish readers in this work are analyzed within the context of the period's translation discourse. In addition, Varlık Review, which Nayır founded in 1933, and Varlık Publishing House, which he founded in 1946, are introduced.

Keywords: Yaşar Nabi Nayır, translator's archive, agency oriented translation history, translation studies, biography

1. Giriş

Günümüzde çeviribilim alanında yaygınlaşan sosyolojik bakış açısı, kültür öznelerinin çevirmen kimliğini popüler bir çalışma alanı haline getirmiş; öncesinde yaratıcı öznelerden bağımsız bir şekilde incelenen çeviri repertuarları ve çeviri stratejileri, çevirmen kimliğinin çalışılmasında veri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede kültürel dönemeç öncesi görünmez kılınan çeviri özneleri görünür hale gelmekte, hatta biyografi tabanlı araştırma projelerinin merkezini oluşturmaktadır. Bu projelerde hem dijital hem basılı formatta çeviri öznelerinin arşivleri hazırlanıp sunulmakta, bu arşivler irdelenmekte, çevirmen biyografileri yazılmakta, çevirmenin kültür repertuarlarının oluşum ve yeniden düzenlenmesindeki rolü vurgulanmaktadır.² Bu makalede Yaşar Nabi Nayır'ın hem dahil olduğu devlet destekli dil ve çeviri projeleri, hem de özel yayın sektöründe yürüttüğü edebiyat aktiviteleri ele alınacak, yayınladığı anı ve makalelerinden oluşan çevirmen arşivi kaynak alınarak kendisinin çeviri odaklı bir biyografisi sunulacaktır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın şekillenmesinde belirgin rol oynayan Türk aydını Yaşar Nabi Nayır edebiyata şiir ile adım atmıştır. Erken kariyerinde Yedi Meşale topluluğunun şairlerinden biri olarak tanınır. 1930'lerden sonra romancı, çevirmen, eleştirmen, deneme yazarı ve edebiyat kuramcısı kimlikleriyle Türk okurunun karşısına çıkmış, kurduğu *Varlık* dergisi ve Varlık Yayınları vasıtasıyla Türk edebiyat tarihinde yayıncı kimliğiyle tanınır hale gelmiştir. Nayır'ın Erken Cumhuriyet Dönemi girişimciliğinin en büyük sembolü Varlık'tır. Nayır Varlık aracılığıyla sayısı bini aşan Türk ve yabancı eseri Türk okuruna kazandırmış, yayıncılığa ticari bağlamın dışında bakıp, çoğu dönem aydınının benimsediği eğitimci misyonu bir yayıncı-yazar olarak yerine getirmiştir. Varlık kuşaklar boyunca edebiyatçı ve eleştirmenlere bir okul olmuş, Türk edebi repertuarına sunduğu yeni seçenekler ile Türk yazar ve okurların kültür ve edebiyata bakışını şekillendirmiştir. Bu sebeple, her ne kadar kimlerinde sanatın kendisiyle doğrudan uğraşmadığı ve yazının "teknokratı" olarak kaldığı izlenimini bıraksa da, 1930'lu yıllardan günümüze yazın kuşaklarının üzerinde Yaşar Nabi Nayır'ın izi görülür (Oktay, 1993, s. 1123). Makalenin ilk bölümünde Yaşar Nabi Nayır'ın kültür girişimciliği ve simgesel sermayesi, yayıncı-yazarın profesyonel kariyeri ve kişisel geçmişini kapsayan bir çerçevede

² Şehnaz Tahir Gürçağlar'ın 2019 yılında yayınlanan *Kelimelerin Kıyısında: Türkiye'de Kadın Çevirmenler* başlıklı derleme kitabı çeviribilimde özne odaklı çalışmalara zengin bir örnektir. Kitapta çevirmen arşivlerinden faydalanılarak yazılan, Halide Edib Adıvar, Sabiha Sertel, Seniha Bedri Göknil, Azra Erhat, Melahat Togar, Adalet Cimcoz, Mina Urgan gibi Türk yazın tarihinin birçok önemli çevirmeninin hayat hikayesi bu kişilerin çeviri aktiviteleri merkez alınarak sunulmaktadır.

incelenecektir. İkinci bölümde ise Nayır'ın edebiyat güncesinde açıkladığı çeviri üzerine görüşlerine ve yayıncı-yazarın çeviri üzerine yayınladığı diğer yazılara odaklanılacaktır.

2. Bir bürokratik entelektüel ve kültür girişimcisi olarak Yaşar Nabi Nayır

Yaşar Nabi Nayır 1908 yılında Üsküp'te doğar. Babası Nabi Efendi rüştiye ve idadi öğreniminin haricinde kendi kendine Fransızca da öğrendiği için vilayet pasaport memurluğu yapmıştır. Annesi Nigar Hanım ise Üsküp'ün eşrafından Hacı Yaşar Bey'in kızıdır ve Nabi Efendi gibi yazına ve okumaya meraklıdır (Nayır, 1982a, s. 9-10). Nayır'ın çocukluğu Balkan Savaşları sebebiyle Üsküp-İstanbul arasında geçer. Üsküp'te ilkokula başladıktan sonra ailesiyle İstanbul'a taşınırlar. 1919'da savaşın bitmesiyle Üsküp'e geri dönerler. Nayır ilkokulu orada bitirir. Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra ise İstanbul'a kesin olarak yerleşirler ve Nayır Galatasaray Lisesi'ne kaydolur. Fransızcası sayesinde tanıştığı dünya edebiyatı vasıtasıyla Türk edebi repertuarındaki boşlukları fark ederek birkaç yıl sonra yayıncılık sektöründe açacağı çığırın tohumlarını eker (Nayır, 1982a, s. 13). Atatürkçülük, dil ve kültür, Balkanlar ve etnisite konuları üzerine yayınladığı çalışmalarında Nayır'ın erken yaşamının izleri görülmektedir.

Yazar 1929 yılında Galatasaray Lisesinin Ticaret ve Bankacılık bölümünden mezun olarak bir süre Ziraat Bankası ve Merkez Bankasında çalışır. Sonrasında *Hakimiyet-i Miliye* (Ulus) gazetesinde çevirmen ve yazar olarak görev alır. Bu sırada günümüzde de yayınlanmaya devam eden *Varlık* dergisini çıkarmaya başlar. 1940 yılı takiben sırasıyla Türk Dil Kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunda çalışır. 1946 yılında Varlık Yayınları'nı kurar. Bu girişim ile birlikte, ileriki yıllarda şair, eleştirmen, romancı ve kuramcı kimliğinin önüne geçecek yayıncı kimliğini Türk edebiyat tarihine tanıtmış olur. Nayır, Uluslararası P.E.N. Yazarlar Derneğinin Türkiye Başkanlığını yapmıştır. Kendisine Türk kültürüne katkılarından ötürü 1979 yılında Kültür Bakanlığı Büyük Ödülü verilmiştir.

Itamar Even-Zohar'ın (2005) "bir insan topluluğu ve bu topluluğun üyesi olan bireyler tarafından yaşamın düzenlenmesi için kullanılan seçenekler bütünü" olarak betimlediği kültür repertuarı bir ürün-özne-ilişkiler topluluğudur.³ Bu bütüncü fikir üreticileri, kültür girişimcileri ve hayat imgesi yaratıcıları tarafından şekillendirilir. Repertuvarındaki seçenekler bu öznelerin yaratılarıyla artar ve çeşitlenir. Fikir üreticileri, yaratılarının repertuvarındaki kullanımlarında aktif olarak rol alırsa kültür girişimcisi olurlar (Even- Zohar, 2005, s. 195). Bu kişilerin repertuvara sunduğu ürünler hayatı anlamlandırma araçlarıdır; bazıları repertuvarındaki mevcut seçeneklerle uyum içindedir, bazıları ise var olan seçeneklere muhalif konumdadır (2005, s. 199). Bu bağlamda Varlık, Nayır'ın kültür girişimciliğinin en somut örneğidir denilebilir. Varlık'ın birinci misyonu Türk insanına okumayı sevdirmektir. Bir liralık Cep Kitapları serisi ile Türkiye'nin dört bir köşesine Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık, Sait Faik Abasıyanık, Nurullah Ataç, Ziya Osman Saba, Oktay Akbal, Mahmut Makal, Necati Cumalı, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Behçet Necatigil, Cahit Kulebi, Orhan Kemal, Haldun Taner, Tahsin Yücel gibi Türk yazar ve şairlerin kitaplarının yanı sıra; Fyodor Dostoyevski, İvan Turgenyev, Nikolay Vasilyeviç Gogol, Franz Kafka, Lev Tolstoy, John Steinbeck, Ernest Hemingway, Honoré de Balzac, André Malraux, André Gide, Albert Camus, Jean-Paul Sartre gibi Batılı saygın yazarların çevirilerini ulaştırmış, Erken Cumhuriyet Dönemi Türk edebi repertuarının dinamiğine katkıda bulunmuştur. Ülkü Tamer, Varlık'ın kendisinde bir okur olarak uyandırdığı coşkuyu şu cümlelerle açıklar:

³ Tanımın çevirisi Şehnaz Tahir Gürçağlar'a aittir (bkz. Tahir-Gürçağlar, 2005, s. 43).

[...] Ayın 1'i oldu muydu, yüreğim pır pır etmeye başladığı. Varlık Yayınları'nın bu ayki kitabı çıktı! Acaba neler var? Caldwell var mı? Hemingway? Steinbeck? Bir hafta sonra öğrenirdim bunu. Günlük gazete bile iki günde gelirdi İstanbul'dan. Posta treniyle. Kitapların, aylık dergilerin gelmesi ise ortalama bir hafta alırdı. Bunu bilir, yine de dayanamaz, ayın 4'ünde erkenden Arif Güzel'e giderdim. Posta saatini beklerdik. Gülerdi Arif Bey Amca. "Bugün gelmez," derdi. Hep haklı çıkardı. Sonunda ayın 6'sında ya da 7'sinde, ciltlediği kitabı bırakır, "Ben gidip bir bakayım postaneye," der, fofr şapkasını giyer çıkardı. Dükkanı beklerdim. Biraz sonra elinde paketlerle gelirdi. Evet! Varlık dergisi, Varlık Yayınları! Artık üç gün uğramazdım Arif Güzel'e. Evde kitaplarımı okurdum. Dergimi. Bir yandan da "Yazdıklarım acaba bir gün bu dergide yayınlanmı?" diye düşünürdüm. (Tamer, 2006)

Yaşar Nabi Nayır'ın kültür girişimlerinde, yayıncı-yazarın kişisel geçmişinin, dolayısıyla habitus ve sosyokültürel sermayesinin de rolü olduğu söylenebilir. Pierre Bourdieu'nün toplumsal edim kuramı çerçevesinde önerdiği habitus kavramı, içinde çeşitli sosyal yapılar barındıran içselleşmiş bir sistem olarak tanımlanabilir. Kültür özneleri, aile, okul, iş, sosyal çevre gibi mecralar aracılığıyla geçtikleri çeşitli sosyalleşme süreçlerinin birer ürünüdür; dolayısıyla duruş, algı ve eylemleri, farklı habitusların karşılıklı ve değişken etkileşimlerinin birer sonucudur (Meylaerts, 2006, s. 60-61). Sermaye kavramı ise aktörlerin belli bir çevrede eylemlerini sürdürebilmesini sağlayan varyetleri olarak tanımlanabilir. Sermaye, kişilerin habitusunda kendini ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve simgesel sermaye olarak çeşitli biçimlerde gösterebilmektedir. Kişilerin simgesel sermayelerini korumak ve devam ettirmek için alandaki faaliyetlerini devam ettirmeleri gerekir (Gouanvic, 2005, s. 161). Bu çerçevede değerlendirilince, Yaşar Nabi Nayır yaşadığı dönem itibarıyla Cumhuriyetin çoğu dönüm noktasına yakından şahit olmakla kalmamış, erken yaşamından gelen ekonomik ve kültürel sermayesini kendi faaliyetleriyle güçlendirip devam ettirmesi sonucu Cumhuriyet tarihini şekillendiren aktörlerden biri olmuştur. Balkanlar'daki çok kültürlü geçmiş ve Galatasaray Lisesinde aldığı eğitimin devamında hatırı sayılır yayın organları ve önemli devlet kurumlarında görev alan Nayır, belirgin bir simgesel sermaye edinmiş, bu sermaye onun sonraki kültür pratiklerinde de etkin rol oynamıştır. Yaşar Nabi Nayır kültür pratiklerini devam ettirerek sahip olduğu simgesel sermayesini korumuş ve güçlendirmiştir. Sonuç olarak, yayıncı-yazarın Türk yayıncılık tarihindeki belirgin konumu ve üstlendiği aydın ve eğitimci misyon, ancak Nayır'ın hayatının çeşitli dönemlerini ve sahip olduğu ekonomik, kültürel ve simgesel sermayeyi bir arada değerlendiren, çok katmanlı bir bağlam içinde açıklanabilir.

Yaşar Nabi Nayır bir Cumhuriyet çocuğudur. 1940'ların sonunda düzyazıya yönelerek önceki yazılarında da gözlemlenen Kemalist ideolojiye daha da ağırlık vermeye başlar. Edebiyat ve çeviri konularına odaklanan yazıları da Cumhuriyetçilik, Laiklik, Devletçilik, Halkçılık, Ulusçuluk ilkelerinin izlerini taşımaktadır. Itamar Even-Zohar'ın kuramında kültür repertuarları "ödünc alma (ithal)" ve "özgün yaratı (icat)" aracılığıyla oluşturulur ve bu oluşum çeşitli kültür planlamalarının ürünüdür (Even-Zohar, 2002, s. 169; 2005, s. 97). Kültür planlamaları iktidar sahipleri yahut bağımsız özneler tarafından repertuvara yapılan bilinçli müdahalelerdir (Even-Zohar, 2005, s. 97). Yaşar Nabi Nayır'ı, hem kurumsal hem özel teşebbüslerini Erken Cumhuriyet Dönemi iktidar sahiplerinin ideolojisiyle paralel olarak gerçekleştiren bir kültür planlamacısı olarak tanımlamak yanlış olmaz. Kendisi Cumhuriyetçi, Batılılaşma ve aydınlanma yanlısı yaşam biçimini benimsemekle kalmamış, bu yaşam biçimini birçok yönüyle Türk halkına aktarmayı görev bilmiştir. Gerek *Varlık Dergisi* gerek ise Varlık Yayınları Türk kültür repertuarındaki boşluklara çözüm getirmek amacıyla yayına başlar ve düşün, sanat ve edebiyat alanlarında Mustafa Kemal Atatürk'ün ilke ve inkılaplarının olumlu yorumlamalarını sunarak bu politik dönüşümün kültürel getirilerini Türk okuruna aşlar. Bu çerçeveden bakıldığında, Nayır repertuardaki seçenekleri artıran bir "değişim öznesidir" (Toury, 2002, s. 151). Sunduğu seçenekler aydınlanmacı ideoloji temelli bir yenilenme sürecinden geçen Türk kültür repertuarını pekiştirir. Bağımsız bir kültür girişimi olan Varlık, 1940'ların sonuna kadar iktidar ile ilişkisini bu paralellikte sürdürür.

Öte yandan, Yaşar Nabi Nayır Türk insanının kültürlenmesinde rol oynayacak çeviri faaliyetlerinin hem özel girişimler hem de devlet desteğiyle gerçekleşmesi gerektiğini savunur. Bu ortak kültür üretimine açık olmasına ek olarak, kurduğu yaynevinde de, devlet destekli bir çeviri girişimi olan Tercüme Bürosunununkiye benzer, disiplinli ve kuralcı bir çeviri yaklaşımı benimser. Çeviri repertuarının ancak planlı bir şekilde oluşturulabileceğini savunan yayıncının çevirmenlerden başlıca beklentileri: çeviriyi kendilerinin yapması, kaynak metni ara bir dilden tercüme etmemesi, sade Türkçeyi gerektiğinde edebi bir biçemle yoğurabilmesidir (Nayır, 1937, s. 163).

Şehnaz Tahir Gürçağlar, Tercüme Bürosu kanonunu irdeleyen bir araştırmasında, o dönemde özel yaynevlerinin Büro'dan daha geniş bir okur kitlesine hitap ettiğini; sundukları ürünlerin ne popüler ne saygın edebiyatın dışında kaldığını; bu kuruluşların sürdürdükleri çeviri faaliyetlerinin Büro'nun kuralcı yaklaşımından nispeten uzak olduğunu belirtir (2006, s. 576). Burada sözü geçen kuralcı yaklaşım Büro'nun çeviri stratejisini, yani geleneğin kısmi yahut genişletilmiş tercümesine karşı duran tamlık normunu içermektedir. Araştırmacı Türk çeviri tarihini inceleyen başka bir çalışmada ise yirminci yüzyıl ortasında sadakatın çok çeşitli tanımları olduğunu, bu kavramın yeri geldiğinde hedef metnin tamlığına, yeri geldiğinde ise kaynak metnin biçem, içerik veya tonunun aktarımına tekabül edebildiğini söyler (Tahir-Gürçağlar, 2008, s. 130-137). Çalışma 1940'ların çeviri söyleminde sadakat kavramını irdelerken Yaşar Nabi Nayır'ın konu hakkındaki düşüncelerine de değinir: Nayır için sadakat Türkçeleştirme ile ters düşen bir kavram değildir; hedef metin yabancı tınlamamalıdır; kaynak metnin ruhunu yansıtmak amacıyla yeri geldiğinde kaynak metnin formundan feragat edilebilir (2008, s. 132). Sonuç olarak, Nayır hem kendi bireysel açıklamaları hem de Varlık Yayınları'nın çeviri politikasının Tercüme Bürosuna yakın duruşu vasıtasıyla 1940'ların sadakat odaklı çeviri söyleminin bir bileşeni olmuştur. Makalenin ilerleyen bölümlerinde de tartışılacağı üzere, özellikle hedef kültür repertuarının oluşumunda kullanılacak metinlerin seçimi konusunda, yayıncının faaliyetlerini devlet destekli kültür üretimlerine paralel yönde yürüttüğü görülmektedir.

Gerek 1933 yılından itibaren yayınlanan *Varlık Dergisi*, gerek ise 1966-1969 yılları arasında yayınlanan *Cep Dergisi* Yirminci Yüzyıl Türk Edebiyatı'nda modern eleştiri geleneğinin oluşumuna katkıda bulunmuş ve Türk aydınına edebiyat üzerine düşüncelerini paylaşma olanağı sağlamıştır.⁴ 1940'lar bağlamında, Varlık Yayınları ve Tercüme Bürosunun barındırdığı Batılılaşmacı-aydınlanmacı ideolojik ortaklık ve bu kurumların yayınlanacak çevirilerin metin seçimi politikalarındaki benzerlikler, *Varlık Dergisi* ve Tercüme Bürosunun girişimi ile 1940 yılında yayın hayatına başlayan *Tercüme* dergisi arasında da bir nebze gözlemlenebilir. *Cep Dergisi*'nin yayınlandığı 1960'larda ise, Tercüme Bürosunun yönetim kadrosunun değişmesiyle birlikte *Tercüme*'nin yayın politikasını değiştirdiği, 1940'ların hümanizminden uzaklaştığı bilinmektedir (Tahir-Gürçağlar, 2009, s. 2006). Elbette *Cep Dergisi*'nin de 1960'ların canlı yayıncılık atmosferinden faydalanıp 1940'ların devlet odaklı hümanizminden ziyade 1960'ların liberal hümanizmini desteklediği, dolayısıyla *Varlık* ve *Tercüme* dergilerinin 1940'larda barındırdığı Batılılaşmacı hümanizmiyle nispeten benzeşmeyen bir ideolojik söyleme konumlandığı gözlemlenebilir. Fakat bahsi geçen dergilerin hepsi bilhassa çağdaş dünya edebiyatını konu edinerek yayınlanmıştır (Necatigil, 1982). Dolayısıyla, değişen seviyelerde uyguladıkları kanona yakın ve eğitimsel yaklaşımın bu dergilerin ortak noktası olduğu savunulabilir.

Çeviribilimde kültür odaklı paradigmayı takip eden kuramcı André Lefevere (1992) çeviriyi, çeşitli aktörlerin belirli ideolojik sınırlama ve düzenlemeler çerçevesinde ürettiği bir ürün olarak tanımlar. Bu

⁴ Varlık Dergisi'nin 1933-1946 yılları arasında yayınlanan sayılarındaki söylemi üzerine bkz. Seyhan Bozkurt, *The Canonization and Popularization of Realism in Turkish Literary Discourse Through Translation: A Conceptual- Historical Approach*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

bağlamda, çeviri, antoloji, eleştiri, derleme ve biyografi gibi yazı türleri yeniden yazım kavramı altında bir arada ele alınabilmektedir. Yeniden yazımlar, kaynaklarını hedef kültür bağlamının ideolojik koşullarının filtresinden geçirir ve kaynaklarının bükülmüş bir temsilini meydana getirir. Lefevere bu temsil üreticilerini “profesyonel okur” olarak tanımlar (1992, s. 3-4). Tarih boyunca bu kişiler yazar, eser, dönem, edebi tür, hatta edebiyat geleneklerinin çeşitli temsillerini profesyonel olmayan okurlara sunmuştur; dolayısıyla yeniden yazımlar, kaynaklarıyla eşzamanlı olarak var olabilmekle birlikte, yeri geldiğinde kaynaklarından daha geniş kitlelere hitap edebilirler (Lefevere, 1992, s. 5). Yukarıda bahsi geçen yeniden yazım türlerinin çoğuyla ilgilenmiş bir kültür girişimcisi olan Yaşar Nabi Nayır’ın, çeşitli coğrafya ve dönemlerde yazılmış farklı edebi türlerin örneği olan eserlerin Türkçede temsilini sunan bir yeniden yazar olduğu söylenebilir. Başta Fransız edebiyatı olmak üzere, birçok yabancı eser ve yazar, Nayır’ın edebiyat çalışmaları vesilesiyle Türk okuruna sunulmuştur.

Yaşar Nabi Nayır, yayın repertuarında yeri geldiğinde farklı konu ve formları temsil eden sanatçılara yer vermiş olmakla birlikte, tercihini daha çok “insana yer veren, insanın insanlık yönünü önemseyen” yapıtlardan yana kullandığını söyler (Oktay, 1993, s. 1125). Neredeyse bütün eserlerini Türkçeye çevirdiği Rumen yazar Panait Istrati’ye duyduğu hayranlığın sebebi de budur. Istrati’nin Nayır’ın çevirmen kariyerinde önemli bir yeri vardır. Kaynak dilinde bile Istrati’nin yapıtlarının hepsi yayınlanmazken, yazarın neredeyse bütün kitaplarının Türkçede var olması Lefevere’in kuramını doğrular niteliktedir. Nayır, Istrati’yi yeniden yazmış, kaynak yazara hedef kültürde yeni bir imge ve konum atfetmiştir. Ayrıca Yaşar Nabi Nayır, çevirileriyle olduğu kadar hazırladığı derlemelerle de bilinmektedir. Sayısı altmışı geçen Türk ve dünya edebiyatı konulu antolojilerin birçoğuyla birlikte bazı çevirilerini Muzaffer Reşit takma adıyla yayınlamıştır (Necatigil, 1982, s. 7). Bu yapıtlarla çeşitli edebi akımların temsilcileri, Türk okuruna Nayır’ın yeniden yazar filtresinden geçerek tanıtılmıştır. Sonuç olarak Nayır’ı, çeşitli edebi türler vesilesiyle Türk okuruna hitap ederek hedef repertuardaki seçenekleri çeşitlendiren bir profesyonel okur ve yeniden yazar olarak değerlendirebiliriz.

Çalışmanın bu ilk bölümünde özne odaklı çeviri kuramı ışığında Yaşar Nabi Nayır’ın yaşam öyküsü ve kültür girişimleri irdelenmiştir. İlerleyen bölümlerde yazarın çeviri üzerine düşünceleri, yayınladığı edebiyat güncesi ve *Varlık Dergisi* başta olmak üzere çeşitli süreli yayınlarda yayınladığı makalelerden yola çıkılarak daha detaylı biçimde araştırılacaktır.

3. Edebiyat güncesi ve çeviri üzerine görüşleri

Yaşar Nabi Nayır’ın çeviri üzerine görüşleri metin dışı ve metin içi seçimler olarak iki farklı düzlemde incelenebilir. Öncelikle yazarın edebiyata ve çeviriye atfettiği roller birçok bağlamda örtüşmektedir. Her iki alanda da modernizm ve Batılılaşma yanlısı görüşü destekler savlar öne sürmüştür: Hem yerli edebiyat hem de çeviri edebiyat ile Türk okuruna bu ideolojiyi benimsemiş yaşam pratikleri sunulmalı, halk bu pratikleri hayata geçirmeye teşvik edilmelidir. Nayır’a göre bu aydınlanma süreci, özel yayınevlerinin yayınladığı ve halktan büyük talep gören polisiye-macera romanlar veya gazetelerin sunduğu tefrika romanlar vasıtasıyla değil, saygın edebiyat ile tamamlanacaktır (Özcan 2004 [Nayır 1940b’den] alıntılar, s. 17). Bu sebeple 1946’da kurulan Varlık Yayınları’nın, dönemin kar odaklı politikalar uygulayan özel yayın teşebbüslerine kıyasla, Tercüme Bürosuna daha yakın bir metin seçimi politikası benimsediği savunulabilir. Nayır çevirmenlere de benzer öneriler sunmuştur. Kaynak metne sadık kalmayı adaptasyonun karşısında bir çeviri stratejisi olarak tanımlar; çevirmenlerin hem kaynak dil hem de Türkçeye hakim olması gerektiğini vurgular; eksik anlatım, anlam yanlışları ve atlanmış sözler gibi özellikler barındıran çevirileri eleştirir (Nayır, 1935; Nayır, 1944a). Ancak Nayır’ın bir çevirmen ve yayıncı olarak bu stratejileri her zaman uygulamadığı söylenmiştir. Dönemin çeviri

söylemini irdelerken Şehnaz Tahir Gürçağlar'ın (2008) örneklediği üzere, bir eleştirisinde Suut Kemal Yetkin, Nayır'ın *La Confessions d'un Enfant du Siècle* (Bir Zamane Çocuğunun İtirafları, 1941) çevirisinin çok akıcı olduğunu ve kolay okunduğunu belirtir; ancak metinde atlanan bölümler olduğunu ve Türk diline uymayan yanlış cümleler de kullanıldığını söyler. Benzer şekilde *Gulliver's Travels*'ın (Gulliver'in Yolculukları, 1953) çevirmeni Azize Erten Bergin, çevirisindeki atlanmış bölümleri Nayır'ın talebi üzerine çıkardığını beyan etmiştir. Dönemde aydınların söylem ve pratikleri bu şekilde gelişebilmektedir (Tahir-Gürçağlar, 2008, s. 140, 294). Her ne kadar bahsedilen örnekler Nayır'ın çeviri ve edebiyat üzerine belirlediği ve beyan ettiği kurallarla çelişse de, bu kuralların mahiyeti ve çeşitli yazılarda tekrarlar vurgulanmasından yola çıkılarak, yayıncı-yazarın Varlık'ı şekillenmekte olan Türk edebi çoğuldizgesinde Erken Cumhuriyet Dönemi'nin saygın edebiyat ve sadakat odaklı ideolojisine yakın bir yayın kuruluşu olarak konumlandığı savunulabilir.

Cumhuriyet döneminde Türk aydınları aracılığıyla Türk medeniyetinin yeniden yapılandırılmış bir kültürel temel üzerine konumlandırılmasının amaçlandığı söylenebilir. Yaşar Nabi Nayır'a göre bu toplumsal projenin ilk safhasını mevcut meselelerin tespiti oluşturmaktadır. Tarih boyunca güzel sanatların her zaman kültürel dönüşümlere rehberlik etmiş olduğunu ve bu alanlarda öncü bayrağı daima edebiyatın tuttuğunu savunarak 1937 yılında *Edebiyatımızın Bugünkü Meseleleri* başlıklı kitabında dönemin edebiyatı hakkında yazdığı denemelerini sunar. Bu yapıt Erken Cumhuriyet Dönemi edebiyatının hem kuramsal hem uygulama alanlarına ışık tutmakta, okur, iktidar ve aydınlara seslenmektedir.

Kitabın "Nazari Meseleler" başlıklı ilk bölümünde, şark geleneğine yatkınlık ve garba yaklaşmak ikilemi üzerinden, cemiyetçi edebiyat, tahditçilik, milliyetçilik, tezli eserler, halkçı edebiyat ve köy edebiyatı konularına değinilir. Nayır'a göre Türk halkının imparatorluk devrinin edebi mirasından faydalanamamasının mesulü yazarların dil kullanımındadır; yazarlar fertçiliği bırakıp hayat ve cemiyetle, dolayısıyla realizm ile, daha fazla ilgilenmelidir; bu doğrultuda edebiyatçılar düzyazıya şiirden daha fazla rağbet göstermelidir (Nayır, 1937, s. 18-19). Nayır'a göre fertçi ve gerçekle ilişkisini kesmiş bir edebiyat dekorasyondan ibaret bir resimdir. Ancak, hayatla ve cemiyetle bağları gerektiğinden fazla olan eserler de sanat kıymeti olmayan demagojik bir edebiyata yol açabilir.

Kitabın "Roman ve Hayat" başlıklı ikinci bölümünde realizm, dil zenginliği, edebiyatta yapaylık, modern edebiyat ve samimiyet konularına değinilip edebiyat amatörlerine öğütler verilir. Nayır'ın zamanının Türkiye'si, yazarlar için zengin bir "ham madde ambarıdır" ve bu ham madde Dostoyevski yahut Balzac'ın kurguyla hakikiyi birbirine ustaca karıştırmasına benzer bir realizm ile yoğurulmalıdır (Nayır, 1937, s. 47). Türk romancısının elinde "ne çok, ne karışık, ne harikulade ve birbirine zıt harikalar, intibalar" vardır; yazarlar evlerinde "orta çağ ile modern devri yan yana baş başa" yaşamaktadır (Nayır, 1937, s. 47). Realist kurguya birçok açıdan çok müsait olan bu ham madde etrafa karşı biraz daha alakalı olarak kullanılmalıdır; ancak bu şekilde cemiyetle tekrar bağ kurulabilecektir.

Nayır'ın dil üzerine düşünceleri de dönemin sadeleştirerek zenginleştirme politikasına paraleldir. Bütün milletlerin gittiği yoldan gidilerek "yabancı kelimeleri kök kelime haline getirip bunların söz ailelerini atmak ve Türkçe eklerle yeni kelimeler yapmak" gerekmektedir; ancak bu şekilde garp dillerinin seviyesine çıkılabilir (Nayır, 1937, s. 59). Yazar ilerleyen yıllarda "Tercüme Çalışmaları ve Dilimiz" (1944b) ve "Türkçenin Eksikleri Meselesi" (1944c) başlıklı yazılarında, Türkçenin zenginleşmesi konusundaki düşüncelerini çeviriyle ilişkilendirerek hem çeviri yoluyla Türkçenin zenginleşebileceğine değinecek, hem de çeviri ile Türkçenin eksiklerinin daha da fark edildiğinin üstünde duracaktır. Nayır kitabın bu bölümünde son olarak amatör edebiyatçılara önlerindeki yolun çetin olduğunu, bahsi geçen

tüm bu mevzulara önem vermenin yanı sıra, “büyük dillerden” birini bilmeleri gerektiğini öğütler (Nayır, 1937, s. 92). Nayır’a göre hiç kimse dil bilmeden, salt içindeki cevherle, kıymetli eserler veremez; bu bizim memleketimiz için bir tabii kanundur (1937, s. 93). Dönemin birçok Türk yazarı bildiği yabancı diller sayesinde ünlü yazarların yapıtlarıyla tanışmış, kendi yazını beslemiştir. Bu sebeple Nayır ilerleyen yıllarda çeviri meselesine daha da eğilecek, çeviriye Türk yazarları besleme, onları daha zengin yazmaya teşvik etme misyonunu atfedecektir (Nayır, 1945, s. 1946).

Kitabın “Tatbiki Meseleler” başlıklı son bölümü Erken Cumhuriyet Dönemi çeviri söylemine ve dönem aydınlarının çeviriye olan bakışına yoğun bir biçimde ışık tutmaktadır. Bu bölümde değinilen başlıca konular: halkta nasıl edebi alaka yaratılır, eğitim kurumlarında okutulması gereken edebiyat, neşriyat problemleri, yayın organlarıdır. Nayır bu konuları tartışırken açık veya örtük olarak çeviriye çeşitli atıflarda bulunur. Çeviri nasıl yapılmalı ve çeviri nasıl yayınlanmalı ve okutulmalı sorularını cevaplar; dolayısıyla 1946 yılında Varlık Yayınları’nı kurmadan önce benimsediği yayıncılık politikasını da beyan eder.

Yazar öncelikle tiraj ve sükseyi edebi kıymetten ayırıp, konuya okur açısından yaklaşır ve okurun edebi değeri olan eserlere alakasızlığını sorgular (Nayır, 1937, s. 79). Nayır’ın tartışmasından anlaşılacağı üzere, dönemin Türkiye’inde Even-Zohar’ın çoğuldizge kuramında çevirinin birincil pozisyon edinmesi için gerekli şartlar mevcuttur: Edebiyat henüz gençtir ve yazınsal boşluklar gözlemlenmektedir (Even-Zohar, 1987, s. 59). Nayır’ın cansız ve hareketsiz olarak nitelendirdiği bu dönemden eldeki kitapların baskı sayısını artırarak değil –Nayır’a göre mevcut yayınevleri bunu yapmaktadır- var olan sanatın kalitesini gözden geçirip okuru kaliteli eserler okumaya teşvik ederek kurtulunabilir. Bunu sağlayacak olan hümanizme dayalı bir Batılı sanat anlayışıdır:

Memlekette geniş halk kitlelerinin şuuru yer etmiş köhne ve sakim sanat telakkisini kökünden değiştirmek, yerine esası ümanizme dayanan garbın yaratıcı ve yükseltici sanat telakkilerini yerleştirmenin en başta gelen ihtiyaçlardan olduğu belirmektedir. Bunu yapmak için, tabiidir ki, halk terbiyesi üzerine müessir bütün vasıtalardan, ayrı ayrı, imkan nisbetinde faydalanmak lazımdır. (Nayır, 1937, s. 103-104)

Sözü geçen vasıtaların başında eğitim kurumları bulunmaktadır; dolayısıyla kitabın ilerleyen bölümlerinde ilkokuldan üniversiteye kültürlenmiş yazar ve okur yetiştirecek müfredatlar ele alınır. Öğretmenler, garp anlayışı, sanat ve hümanizm hakkında fikir sahibi olup öğrencilerine bu eğitimi bir terbiye olarak aşılmalıdır (Nayır, 1937, s. 108). Bu doğrultuda, lise eğitimi müfredatında eski edebiyata ağırlık vermek öğrencilerin sanata olan ilgisini köreltebileceğinden, bunun yerine Batı klasiklerinin okutulması önerilmektedir:

Gençleri, bugünkü edebiyatımızı anlamaya, sevmeye ve onun meseleleriyle alakalanmaya sevk etmek hususunda Divan edebiyatına ait malumatın hiçbir faydası olmayacaktır. Edebiyatın tekamül safhaları hakkında çocuklarımızın biraz malumat sahibi olmasını istiyorsak, bu malumat için garp edebiyatı tarihlerine ve hatta ümanizme başvurmak zorundayız. Divan edebiyatı zevk ve kültür itibarıyla bizden tamamiyle ayrı bir alemin mahsulüdür, bu itibarla bugünün gençleri tarafından anlaşılmamış kalmaya mahkumdur. Fakat bundan daha büyük olan mahzur, eski edebiyatımıza ait yazı dilinin de çocuklarımıza aynı derecede yabancı oluşudur. Şu halde çekinmeden ileri sürebiliriz ki, bu edebiyat tarihinin ve numunelerinin üzerinde ısrar etmek, çocuklarımızın zamanlarını beyhude işgal etmekle kalmaz, hatta onların edebiyat denilen şeye karşı tomurcuk halinde bulunan alakalarını da kurutacak bir amil olur. (Nayır, 1937, s. 111)

Nayır’ın bu ifadelerinden Türk Dil Devriminin erken Cumhuriyet gençliği üzerindeki etkisi anlaşılabilir. Bu yeni neslin kişileri anneleri ve anneannelerinin okuduğunu anlayamayacak, fakat Nayır’a göre inkılapların getirdiği kültürlenmeyle onlardan çok daha üstün okur ve yazarlar

olacaktır. Şark yerine garp klasikleriyle büyüyecek bu öğrenciler bir kırılma dönemini temsil eder. Tercüme gereken ehemmiyet verilirse onlardan sonraki nesillerin hayatlarında yabancı eserler var olabilecektir. Bu bağlamda tercüme, gelecek nesillerin hayatlarında önceki nesillere kıyasla çok daha önemli bir yer tutabilecektir. Erken Cumhuriyet Dönemi nesli ise henüz tercüme kütüphanesinin zayıf olması sebebiyle garp dillerini bilmekle yükümlüdür:

Edebiyat, kaynaklarına doğru ilerledikçe durulaşan, saflaşan ve güzelleşen bir akarsu gibidir. Gerçi, kaynağa doğru çıkmak için akıntıya karşı kürek çekilirken biraz güçlükle karşılaşılır, fakat alınan zevkler de çekilen güçlükler nisbetinde bol ve derin olur... Gerçek edebiyata varmak için klasikler üzerinde durmaktan başka çıkar yol yoktur. Bu ihtiyaç klasiklerin tercümesine büyük bir ehemmiyet verilmesini zaruri kılar. Bugün tercüme kütüphanemizin ne kadar zayıf bulunduğu herkesçe malum bir hakikattir. Fakat bu boşluğun doldurulması uzun zamana mütevakkıftır. Bu itibarla gençlerimizi, edebi kültürlerini bir yabancı dille ilerletmek imkanını bulacak surette büyük garp dillerinden birine sahip etmekten başka çare yoktur. (Nayır, 1937, s. 114)

Nayır'a göre liselerde öğretilecek yabancı dil, dönemin bazı aydınlarının savunduğu gibi Yunan ve Latin dilleri değil, yaşayan dillerden biri olmalıdır. Fakat üniversitelerde Latin ve Yunan filolojisi öğretilmesi "temenniye değer bir keyfiyet" olabilmektedir (Nayır, 1937, s. 115). Yazarın Edebiyat Fakültesine önerdiği müfredatta da gelenekten kopma ve canlı kültüre yönelme eğilimlerini görürüz. Nayır bu noktada Hasan Ali Yücel'den bir alıntı yapar:

Devam eden vaziyetle Edebiyat Fakültemiz, sadece teşrih okutan bir tıp fakültesine benzetilebilir. Hayattaki insanı uzviyetinin her türlü çalışmalarıyla tanıtmayan bir Tıp Fakültesi, insan organizmi karşısında nasıl bir durumda ise, Edebiyat Fakültemiz de bu canlı kültür meseleleri huzurunda aynı hali muhafaza etmektedir. Önce gitmesi icap edenlerin geride kalmamalarını bekliyoruz. (Nayır 1937 [Hasan Ali Yücel 1937'den] alıntılar, s. 123)

Yücel'in belirttiği gibi, Nayır'a göre de yarına rehberlik etmek vazifesiyle mükellef olanlar gözlerini sadece geriye çevirmemelidir. Bu kişilerin dönemin eserleri hakkında da hüküm belirtebilecek halde eğitilmeleri gerekmektedir. Nayır bu düşüncelerini yayınladığında *Ulus* gazetesinde yazar-çevirmen olarak çalışmakta, bir yandan da *Varlık* dergisini çıkarmaktadır. Henüz Türk Dil Kurumu ve Tercüme Bürosunda çalışmaya başlamamıştır. Fakat yazdıklarında, muhtemelen başkent Ankara'da yaşamanın da pekiştirmiş olduğu Erken Cumhuriyet Dönemi'nin aydınlanmacı ruhu gözlemlenir (bkz. Nayır, 1982b, s. 21).

Nayır güncesinde eğitimin yeniden teşkilatlanması gerekliliğine değinirken hem eğitim kurumlarında sunulan müfredatı, hem de mevcut aydınların eğitimini kapsayan bir program sunar. Yazara göre Edebiyatlar Birliği, Akademi, Kültür Bakanlığı, Halkevleri, Turizm Ofisi gibi kurum ve kuruluşlar, aydınları Türk ulusunu tanımaya, dolayısıyla halka hitap edip aydınlatmaya, teşvik etmelidir. Nayır bu meselenin üzerine, edebiyatın himayesi konusuna yönelir ve faaliyet gösteren sanatkarların devlet memuru olmasının sakıncalarından bahseder:

Bir sanatkardan muayyen saatler zarfında çalışması ve muayyen miktarda eser vücade getirmesi istenebilecek mi? Bir romanı bir haftada bitiren yazıcılar yanında bir şiir için bir ay çalışanların da bulunduğunu biliyoruz. Şu halde eseri miktarla ölçmek büyük bir haksızlık olacak ve çok çalışarak yavaş yazan sanatkarları acı ve kötü eser çıkarmaya mecbur edecektir... Sonra, muayyen zaman zarfında kendisinden beklenen eseri veremiyen sanatkara karşı ne ceza tatbik edilecektir?... Bu itibarla öyle bir usul bulmak lazımdır ki, bir tek eser verip susacak sanatkarla bütün ömrünü sanata hasredecek olanı bir tutmasın, onu tenbelliğe veya kalitesiz çalışmaya alıştırmak mahzurlarını taşımasın. (1937, s. 145)

Bu sorunun çözümü sanatçıyı değil sanatı, yani sanat eserini himaye etmektir. Birçok garp ulusu, kitap kültürünün radyo ve sinemanın yaygınlaşması sonucu yok olmaması için, *National Book Council* ve

L'Alliance National du Livre gibi cemiyetler kurmuş, kitap sektöründe faaliyet gösteren sanatkar ve zanaatkarları korumaya almıştır. Bu durum Türk ulusunca daha vahimdir; çünkü Türkiye’de Batıda olduğu gibi “kitap sevgisi ve okuma itiyadı esasen teessüs etmiş değildir” (Nayır, 1937, s. 148). Dolayısıyla kitap davası Türkiye’de milletçe el birliğiyle ele alınmalıdır:

Kendimizi kitap hususunda maziden hiçbir şey tevarüs etmemiş addetmek mecburiyetindeyiz. Her şeyi yeni baştan yapmak mevkiindeyiz. Klasiklerimizi bile. Ve bunu için kullanacağımız vasıta ne radyo, ne sinema, ve ne de başka bir şey olabilir. Hiçbir vasıta, başlamış olan Rönesansımızda kitabın yerini alamaz ve almamalıdır. (1937, s. 149)

Nayır’ın 1937 yılında yayınladığı fikirlerinden çıkarılabilecek ideoloji kitap ve çeviri ön koşullu Türk Rönesansıdır; kendisinin yazar, yayıncı, çevirmen ve kültür girişimcisi olarak sürdürdüğü faaliyetlerinin ardında da aynı ideolojinin bulunduğu söylenebilir.

Yaşar Nabi Nayır tercümenin devlet himayesi altına alınması konusu hakkındaki düşüncelerine geçmeden önce, Matbuat Umum Müdürlüğü’nün devlet destekli sanata örnek olabilecek bir projesine değinir. Bu girişimin içeriği bize Osmanlı geleneğinin bugünkü çeviriyi aşan genişlikte bir anlam taşıyan, aslına uygun veya kelimesi kelimesine yapılan çevirinin haricinde, konusu aktararak ve genişletilerek yapılan çevirileri de kapsayan terceme pratiğini⁵ anımsatmaktadır:

Matbuat Umum Müdürlüğü, muharrirlerimizi halk için yeni kitaplar yazmaya davet ediyor. Bunun için güzel bir formül bulmuş: halkın daha ziyade kulak dolgunluğu ile daha ziyade şöhretlerine rağbet gösterdiği kitapların isimlerinden faydalanmak. Leyla ile Mecnun, Köroğlu, Aşık Garip, Tahir ile Zühre vs., yeni yazılacak kitaplar da bu isimleri taşıyacak, yani kahramanları halkın tanıdığı hayali şahıslar olacak, fakat vak’alar telkin edilmesi istenilen fikirlere göre değiştirilecek. (Nayır, 1937, s. 158)

Bu alıntıdan yola çıkarak her ne kadar iktidarın ve faaliyetlerini iktidar politika çerçevesi sınırlarında sürdüren aydın çevrenin çeviri anlayışı artık geleneğin yeniden yazım bağlamından çıkmış, çeviri pratiğinin değerlendirilmesinde tamlık normu, kaynak metne biçemsel sadakat gibi kriterler kullanılmaya başlanmışsa da (Tahir-Gürçağlar, 2008, s. 130-137), devlet destekli bir yazın projesinde halka hitap etmek ve halkı okumaya teşvik etmek amacıyla gelenekten gelen bir pratiğin gereksiniminin hissedildiği söylenebilir. Kendi yayınlarında da tercemedan ziyade günümüz çeviri anlayışına yakın bir çeviri politikası izleyen Nayır da bu projenin verimli olabileceğini savunmakla birlikte, bu ürünlerin hedef okurunu “pek düşük bir kaliteye kanaat eden kimseler” olarak nitelemektedir (1937, s. 158).

Nayır’ın devlet destekli bir çeviri repertuarı oluşturulması konusundaki tartışmalarının temelinde yazarın Türk kültür ve edebiyatının istikametini kati olarak garba çevirmesi gerektiği düşüncesi yatar. Şimdiye kadar bu konu hakkında çok yazı yazılmıştır; fakat Türk kütüphanesi ancak “on dört cumhuriyet yılında ferdi gayretlerle gelişigüzel meydana getirilmiş, çoğunun tercüme değerleri şüpheli, mahdut miktarda eser” kazanabilmiştir (Nayır, 1937, s. 162). Dil Devrimi sonucu eski edebiyat ve kültürle bağlar koparılmıştır. Yeni kültürün temeli Yunan’dan başlayıp çağdaş Avrupa edebiyatına kadar gelen bir külliyat vasıtasıyla atılacaktır. Nayır böyle kapsamlı bir bütüncenin ancak esash bir program vasıtasıyla oluşturulabileceğinin farkındadır. Yazar bu programa iki kural belirler:

- 1) İlk önce, dünya şaheserleri arasında muayyen bir miktar, mesela yüz tanesini ayırarak, bunların kaç yıl içinde tercüme ve neşredileceğini tesbit etmek.
- 2) Bu tercüme işini layıkıyla başaracak kimseleri önceden seçmek ve bunu yaparken, çeviricilerin yabancı dile kuvvetle sahip olmalarından ayrıca yeni ve temiz Türkçeyi de kusursuz ve sanatkar bir üslubla yazabilecek kudrette olmalarına ve aynı zamanda üzerlerine alacakları eserleri

⁵ Terceme için bkz. Parker, 2009, s. 92.

başkalarına tercüme ettirmeyecek kadar seciye sahibi bulunmalarına dikkat etmek. (Nayır, 1937, s. 163)

Nayır bu maddelere ek olarak, Eski Yunan ve Latin eserleri haricinde yapılan çevirilerin başka bir dil vasıtasıyla değil, kaynak dilden yapılması gerektiğine değinir. Kendisi o dönemde İngilizce eserlerin Fransızca ve Almanca gibi ara dillerden Türkçeye çevrilmesinden yakınmaktadır. Nayır'a göre bu proje ancak devlet müdahalesiyle gerçekleştirilebilecektir. Zaten bu kitabın yayınlanmasından iki yıl sonra, Nayır'ın da Tercüme Encümeni Üyesi olarak katıldığı Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde, yukarıda belirtilen iki şart da esas alınarak bu büyük projenin başlatılacağı duyurusu yapılmıştır.

Yaşar Nabi Nayır Tercüme Bürosunun kuruluş ilanından sonra da Büro'nun işleyişi ve özel yayınevlerinin yayın politikalarıyla ilgili fikirlerini paylaşmaya devam eder. Örneğin, 1940 yılında *Varlık*'ta yayınladığı bir yazısında özel yayınevlerinin daha çok popüler eser odaklı politikalar benimseyip, anlaşılması nispeten daha zor olan klasik eserleri ikinci plana bıraktıklarına değinir ve Maarif Vekâletinin asıl bu eksikliği tamamlaması gerektiğini söyler (Nayır, 1940). Bir diğer yazısında da özel yayınevlerinin ticari sebeplerle halkın tercih ettiği popüler eserleri yayınlamamasını eleştirir (Özcan 2004 [Nayır 1940b'den] alıntılar, s. 17). Nayır'a göre, Tercüme Bürosu faaliyetlerinin yanında, halkı kaliteli eser okumaya teşvik edebilecek iki çözüm vardır: İlk olarak, halkın kültür mecmualarından çok gazeteye rağbet göstermesi sebebiyle, gazeteler edebiyat sayfalarına yer vermeye devam etmelidir (Nayır bu sayfaların okur tarafından büyük bir alakayla karşılandığı halde düzenli yayınlanmadığını söyler) ve kitap ilanları ticari reklam olarak sayılmamalıdır (Nayır, 1937, s. 171-173). İkinci olarak, özel yayınevleri de Nayır'ın kriterlerine uyacak eserler yayınlayıp halkı bu tarz bir edebiyatı benimsemeye teşvik etmelidir. Kendisi bir liralık Cep Kitapları Serisi ile ucuz ve saygın eserleri yurdun dört bir köşesine ulaştırmayı başarmıştır ve diğer yayıncılardan da benzer girişimler beklemektedir.⁶ Varlık Yayınları halkın okumaya daha çok aşına olduğu dedektif ve macera romanlarının yanı sıra, Tercüme Bürosuna yakın bir metin seçimi politikasıyla üretilmiş eserler de yayınlamış, hedef kitleye sunulan seçenekleri artırmıştır. Varlık'ın Türk okuruna sunduğu bütüncü hem Türk hem yabancı eserleri kapsar. Bu eserlerin Nayır'ın çalışmanın önceki bölümlerinde de açıklanan Cumhuriyetçi, Batılılaşma yanlısı ve aydınlanmacı bakış açısının filtresinden geçtiği söylenebilir; dolayısıyla sunduğu eğitici rol barındıran eserlerle dönemin özel yayın sektörünün ticari motivasyonla üretilmiş popüler edebiyat külliyatını çeşitlendirdiği varsayılabilir.

4. Sonuç

Varlık Dergisi ve Varlık Yayınları'nın kurucusu Yaşar Nabi Nayır, Türk özel yayın sektörünün erken dönem girişimcilerinden olmanın yanı sıra, bir Cumhuriyet dönemi aydını olarak dönemin Ankara'sında yaşayıp bütün inkılapların yürürlüğe girmesine şahit olmuş; *Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesi*'nde geliştirdiği gazeteci-edebiyatçı kariyeri sırasında Mustafa Kemal Atatürk'ün katıldığı toplantılarda bulunmuş; 1939 Neşriyat Kongresi Tercüme Encümeninin üyesi olmuş; akabinde Tercüme Bürosu, Türk Dil Kurumu gibi Cumhuriyet dönemi devlet projelerinde yer almıştır. Dolayısıyla kendisini hem bir kültür girişimcisi, hem de bürokratik entelektüel olarak adlandırmak yanlış olmaz. Yazar, çevirmen ve yayıncı olarak benimsediği kültür ürünü üretimi politikaları, Erken Cumhuriyet Dönemi devlet ideolojisiyle uyum içindedir; bu sebeple Nayır'ın o dönemde oluşturulan Batılılaşmacı-aydınlanmacı

⁶ Cep Kitapları'na ek olarak, Nayır'ın 1950'lerde yayına hazırladığı seriler arasında Büyük Cep Kitapları, Büyük Eser Kitaplığı, Dünya Klasikleri, Çocuk Klasikleri başlıklı seriler mevcuttur (bkz. Tahir-Gürçağlar, 2008, s. 171).

kültür repertuarına sunduğu seçenekler dönemin Türk edebi çoğuldizgesinin kanon odaklı merkezine yakın konumlandırılabilir.⁷

Yaşar Nabi Nayır'ın ekonomik, kültürel ve simgesel sermayelerinin oluşumu ve devamında, çalışmada odaklanılan Erken Cumhuriyet Dönemi kültür faaliyetleri kadar, ailesinin toplumsal konumu, Balkanlar geçmişi, Galatasaray Lisesinde aldığı Fransızca, ticaret ve bankacılık eğitimi ve Bankacılık kariyeri de önemli rol oynar. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Batılılaşmacı-aydınlanmacı devlet ideolojisine bakışı, Türk okurunun kültürlenmesinde yabancı eserlere ve çeviriye atfettiği rol ve aktif yayıncılık hayatının sürekliliği bu dinamikler dahilinde incelenebilir. Ayrıca, kültürlerin gelişiminde edebiyata büyük önem atfeden Nayır, şiir, derleme, deneme, roman, eleştiri gibi edebiyatın birçok alanında eserler vermiş bir yeniden yazardır. Yayıncılığı vesilesiyle daha da somutlaşan profesyonel okur konumu vasıtasıyla hedef okura hem yerli hem yabancı eserlerin temsilini sunmuştur.

Yaşar Nabi Nayır 1937'de yayınladığı *Edebiyatımızın Bugünkü Meseleleri* başlıklı eseriyle Türk halkına olduğu kadar, iktidara ve Türk aydınına da seslenir. Bu güncede tartıştığı edebiyat meseleleri Erken Cumhuriyet Dönemi'ne bir ayna tutar. Özellikle edebiyatta realizm, gelenekten kopuş, romancılık, eğitim, sanatın himayesi ve yayıncılık konuları üzerine açıklamaları Cumhuriyet Dönemi Türk çeviri tarihine ışık tutacak niteliktedir. Edebiyata şiir ile başlayan Nayır, 1940'lardan sonra neşriyat ve eleştiri alanlarına yönelmiş, güncesindekilere benzer fikirlerini çeşitli inceleme ve eleştiri yazılarında beyan etmeye devam etmiştir. Tüm bu malzemeleri yazarın çeviri arşivi olarak ele alan bu makalede özne merkezli sosyolojik bakış açısı örneklendirilmiş, Yaşar Nabi Nayır'ın bir kültür öznesi olarak çeviri odaklı biyografisi sunulmuştur. Çalışma günümüz yayın sektöründe popülerleşen çevirmen güncelerinin öneminin de altını çizmeyi ve çeviri araştırmalarında çeviri metin dışındaki malzemelerin kullanımını teşvik etmeyi, bu malzemelerin veri olarak incelenmesi vesilesiyle çeviri araştırmalarında çeviri ve çevirmen görünürlüğüne katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Kaynakça

- Deniztekin, F. N. ve Ercan, E. (Der.). (2010). *Yaşar Nabi Nayır ve Varlık Dergisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Even-Zohar, I. (1987). Yazınsal 'Polisistem' İçinde Çeviri Yazınının Durumu (S. Paker, Çev.). *Adam Sanat*, 14, 58-68.
- Even-Zohar, I. (1990). Polysystem Theory. *Poetics Today*, 11(1), 9-26.
- Even-Zohar, I. (2000). Culture Repertoire and the Wealth of Collective Entities. Der. D. De Geest, O. de Graef, D. Delabastita, K. Geldof vd., *Under Construction. Links for the Site of Literary Theory. Essays in Honour of Hendrik Van Gorp* (ss.389- 403). Leuven: Leuven University.
- Even-Zohar, I. (2002). The Making of Repertoire and the Role of Transfer. Der. S. Paker, *Translation and (Re)Shaping of Culture* (ss. 166-174). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Even-Zohar, I. (2005). *Papers in Culture Research*. Tel Aviv: Porter Chair of Semiotics.
- Gouanvic, J. M. (2005). A Bourdieusian Theory of Translation, or the Coincidence Of Practical Instances (J. Moore, Çev.). *The Translator*, 11(2), 147- 166.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Londra: Routledge.

⁷ Günümüz çeviri teorisinde birçok dizge, dolayısıyla birden fazla merkez ve çevre olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla farklı parametreler dahilinde incelenen kültür repertuarlarında Nayır'ın eserlerinin bu konuma yerleştirilmemesi olağandır.

- Meylaerts, R. (2006). Conceptualizing the Translator as a Historical Subject in Multilingual Environments. Der. G. L. Bastin ve P. F. Bandia, *Charting the Future of Translation History* (ss. 59-79). Ottawa: University of Ottawa Press.
- Nayır, Y. N. (1935). Klâsikler Katliamı. *Varlık*, 44, 305-306.
- Nayır, Y. N. (1937). *Edebiyatımızın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Nayır, Y. N. (1940). Tercüme Dair. *Varlık*, 178, 229-231
- Nayır, Y. N. (1944a). Bir Tercüme Münasebetiyle. *Tercüme*, 14, 451-454.
- Nayır, Y. N. (1944b). Tercüme Çalışmaları ve Dilimiz. *Varlık*, 268-269, s. 439-440.
- Nayır, Y. N. (1944c). Türkçemizin Eksikleri Meselesi. *Varlık*, 270-271, s. 470-472.
- Nayır, Y. N. (1945). Klasiklerin Tercümesinde Yeni Bir Başarı. *Varlık*, 296-297, s. 113-114.
- Nayır, Y. N. (1946). Aynı Fikir Hareketleri. *Varlık*, 310-311, s. 320-322.
- Nayır, Y. N. (1959). *Yıllar Boyunca (1947-1957): Edebiyatımız Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Nayır, Y. N. (1971). *Yıllar Boyunca Edebiyat Dünyamız*. İstanbul: Varlık Yayınları. (1959 baskısının genişletilmiş hali.)
- Nayır, Y. N. (1982a). Yaşam Öyküm. *Yaşar Nabi'ye Saygı* (ss. 9-16). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Nayır, Y. N. (1982b). Yaşar Nabi Nayır Güneş Buharalı'ya Yaşamını Anlatıyor. (Güneş Buharalı ile birlikte). *Yaşar Nabi'ye Saygı* (ss. 17-23). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Nayır, Y. N. (1982c). Kırkıncı Yılımız. *Yaşar Nabi'ye Saygı* (ss. 33-36). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Necatigil, B. (1982). Yaşamı. *Yaşar Nabi'ye Saygı* (ss. 7-8). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Oktay, A. (1993). *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özcan, M. (2004). Yaşar Nabi Nayır'ın Çeviriye Dair Görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 15-29.
- Paker, S. (2009). *Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak*. Der. Z. Toska, *Journal of Turkish Studies, Festschrift In Honor of Cem Dilçin*, Vol. II. 89-110.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*. İstanbul: Scala.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2006). Tercüme Bürosu ve Bir Edebiyat Kanonunun Oluşturulması. Der. Talat Sait Halman vd., *Türk Edebiyatı Tarihi*. 4.Cilt (ss. 572-586). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey*. Amsterdam, New York: Rodopi.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2009). Translation, Presumed Innocent: Translation and Ideology in Turkey. *The Translator*, 15(1), 37-64.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2019). *Kelimelerin Kuyusunda: Türkiye'de Kadın Çevirmenler*. İstanbul: İthaki.
- Tamer, Ü. (2006). Yaşar Nabi Nayır Edebiyatımızı Yönlendiren En Önemli Kişiydi. *Sabah Gazetesi*. 11 Mart 2006. Erişim: 11.07.2023, http://www.sabah.com.tr/Ekler/Cumartesi/Yazarlar/tamer/2006/03/11/Yasar_Nabi_Nayir_e_debiyatimizi_yonlendiren_en_öne
- Toury, G. (2002). Translation as a Means of Planning and The Planning of Translation: A Theoretical Framework and an Exemplary Case. Der. S. Paker, *Translations: (Re)shaping of Literature and Culture* (ss. 148-165). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.